

Το παλιό κρασί της ποίησης

Νίκος Γκάτσος: «Αμοργός», εκδ. «Ίκαρος», Αθήνα 1987.

Του Νικήτα Παρίση*

Η «ΑΜΟΡΓΟΣ» του Νίκου Γκάτσου συμπληρώνει φέτος 45 σχεδόν χρόνια έντυπης ζωής. Η πρόσφατη, τρίτη στη σειρά, επανέκδοσή της φανερώνει, λογικά τουλάχιστον, την ποιητική της θαλερότητα. Δεν ξέρω, βέβαια, αν η επανεκτύπωση μιας χρονικά μόνο «γερασμένης» ποιητικής σύνθεσης στοιχειοθετεί και το δικαίωμα της επανάκρισης. Ειδικά μάλιστα για την «Αμοργό», κάτι τέτοιο φαίνεται και λίγο περιττό. Ήδη η βιβλιογραφική έρευνα, από τον καιρό που δημοσιεύθηκε το πρώτο διαστικό σημείωμα του Τ. Παπατσώνη (1943) και η πρώτη ουσιαστική κριτική του Οδ. Ελύτη (1944) μέχρι το αναλυτικό σχόλιο του Τ. Λιγνάδη (1983), έχει καταγράψει για την «Αμοργό» περισσότερες από 14 κριτικές εκτιμήσεις.

Δεν θα ήταν όμως καθόλου άσκοπο ούτε και περιττό να γίνει μια, έστω και συνοπτική, αναψηλάφηση κάποιων θεμάτων και προβλημάτων που συνακολουθούν τον «μύθο» της «Αμοργού». Τα όσα ενδεχομένως θα διατυπωθούν, δεν αποκλείεται να θεωρηθούν ότι ανήκουν σ' ένα επίπεδο μετα-κριτικής ανάγνωσης. Κάποτε όμως θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι ένα κείμενο, που σχεδόν πάει να συμπληρώσει μισόν αιώνα ζωής, έχει πει τη μικρή ή τη μεγάλη του ιστορία. Το ουσιαστικό, λοιπόν, θα ήταν, μέσα σ' αυτή την πολύχρονη διαδρομή της «Αμοργού», να αναζητηθούν τα προβλήματα που θα ενδιέφεραν τον σημερινό αναγνώστη.

Το πρώτο ίσως πρόβλημα ή και ερώτημα που θα μπορούσε να θέσει μια σύγχρονη αναγνωστική ευαισθησία, είναι, νομίζω, το ακόλουθο: η «Αμοργός», μέσα στην όποια της αυτάρκεια, είναι μια πραγμάτωση ή ένα κείμενο ποιητικής μοναδικότητας, αλλά και ποιητικής μοναξιάς; Αν, βέβαια, δεχθούμε τον χαρακτηρισμό και τον όρο της λογοτεχνικής μοναδικότητας, τότε αυτό σημαίνει ότι η «Αμοργός», ως συγκεκριμένη κειμενική - λογοτεχνική πραγμάτωση, δεν έχει το ομόλογο ποιητικό της «πριν» ούτε το ανάλογο ποιητικό της «μετά».

Ο ίδιος ο ποιητής, εφόσον κλεισθήκε στην επίμονη και πολύχρονη σιωπή του, «εγκατέλειψε» το έργο του, μέσα στη ροή και τη σκληρή δοκιμασία του χρόνου, μόνο του, που σημαίνει αβοήθητο και ανυπεράσπιστο: το «εγκατέλειψε» μοναδικό, που πάει να πει ότι είναι ποιητικός λόγος δύστοκος, δε γεννιέται δηλαδή εύκολα και δε συνεχίζεται σε άλλους λογοτεχνικούς επιγόνους, ανάλογους και παρόμοιους: αυτός το έργο μοναχικό, που σημαίνει ότι υπάρχει «κλειστό» μέσα στην ατέρανη ποιητική τόν μοναξιά. Από την άποψη αυτή κοιταγμένη η Αμοργός, είναι κείμενο ποιητικής μοναδικότητας και ποιητικής μοναξιάς, γιατί πραγματικά μέσα στον λογοτεχνικό-ελληνικό λόγο παραμένει, θεματικά και μορφικά, ένα κείμενο μοναδικό και μόνο.

Στο ευρύτερο, βέβαια, επίπεδο της ελληνικής ποιητικής παραγωγής, έχει και η Αμοργός, όπως εξάλλου και κάθε έργο, τη γενετική της εξήγηση και προϊστορία: εντάσσεται μέσα στο καθολικότερο γένος της υπερρεαλιστικής γραφής, που κατορθώνει όμως να το μεταλλάξει σε είδος χαρακτηριστικά ελληνότροπο και ελληνικό. Ίσως ακόμη να έχει τις φανερές ή και τις λανθάνουσες επιδιώξεις της σε άλλους μεταπολεμικούς ποιητές.

Το γεγονός πάντως ότι η Αμοργός στο γένος της υπερρεαλιστικής γραφής και το ακόμη αδιερεύνητο ενδεχόμενο να επιδιώσει ως συγγραφικός τρόπος σε άλλους ποιητές, δεν αίρουν το χαρακτηρισμό ότι είναι έργο ποιητικής μοναδικότητας. Και ο χαρακτηρισμός αυτός ισχύει όχι μόνο επειδή η Αμοργός «έκομισε στην Τέχνη», από την άποψη της ποιητικής τροπικότητας, κάτι το πρωτόγνωρο και το πρωτοφανέριωτο παράλληλα ισχύει, επειδή και ο ίδιος ο ποιητής «συντήρησε» τη μοναδικότητα του έργου του με τον γοητευτικό και ανεξιχνίαστο μύθο της ποιητικής του αφωνίας.

Κι εδώ ίσως μταινει ένα ακόμα μετα-κριτικό πρόβλημα, που είναι μοιραία σύμφορο και αναγκαστικά συνακολουθεί την όλη ποιητική δραστηριότητα της Αμοργού. Συγκεκριμένα, η Αμοργός συνεκφράζει και είναι δύο πράγματα: απ' τη μια μεριά αποτελεί την πρώτη και μοναδική ποιητική σύνθεση του Γκάτσου, ενώ απ' την άλλη σημάδεψε τη χρονική αφετηρία μιας ποιητικής έκλειψης και σιωπής. Είναι, λοιπόν, ταυτόχρονα η Αμοργός ποιητική εκκίνηση και ποιητική ακινησία: παρουσία και απουσία λόγου: συγγραφική πράξη και συγγραφική απραξία: ποιητική αρχή και ποιητικό τέλος.

Ίσως όμως θα πρέπει να αναλογιστεί κανείς ότι και η ποίηση είναι μια μορφή κοινωνικής «απηχοσύνης»: φωνάζει προς τα έξω θήματα και τρόπους, που δεν μπορούν να εκφραστούν και δεν ανήκουν σε άλλες τροπές και μορφές του λόγου. Εκφράζει και η ποίηση το δικό της όραμα για τον κόσμο και τη ζωή. Με όλα αυτά στη σκέψη, μπορεί ίσως κανείς να σταθμίσει πόσο αθώα ή ένοχη θα πρέπει να θεωρηθεί η αποφασισμένη και συνειδητή σιωπή των ποιητών. Η ποιητική γραφή δεν περιέχει μόνο την εσωτερική της ηθική: παράλληλα δημιουργεί και επιβάλλει στον δημιουργό της ποίησης, μια ηθική δέσμευση και ταυτόχρονα δεομεντική απέναντι στο αναγνωστικό κοινό.

Μια και μάλιστα όμως για την ηθική της ποιητικής γραφής, ως εξετάσουμε και ένα ακόμη παράλληλο θέμα, που θέτει στην κριτική ανάγνωση ο λόγος της Αμοργού. Ως ποιητική σύνθεση ο λόγος της Αμοργού, κυφορήθηκε στα δίσεκτα και μάθηρα χρόνια της γερμανικής κατοχής (πρώτη δημοσίευση το 1943). Ορατές και άμεσες αναφορές στο ζόφο της εποχής δεν περιέχει. Θα θεωρηθεί λοιπόν έργο ασύμπτωτο και ασύμβατο με το κλίμα της εποχής του; Η μήπως μιλιάντος για μια άλλη Ελλάδα, του Έρωτα, του Φωτός και του Θανάτου, θα πρέπει να θεωρηθεί μια πράξη ιδιότυπης ποιητικής αντίστασης; Ανάλογα με την απάντησή που θα δώσει η κριτική ανάγνωση στο ερώτημα αυτό, θα καθοριστεί και η ηθική της ποιητικής γραφής του Ν. Γκάτσου.

* Ο κ. Νικήτας Παρίσης είναι φιλόλογος, διευθυντής Γυμνασίου.